

Bibliotheek
NEDERL. ZENDINGSHOGESCHOOL
OEGSTGEEST

O. Celebes

B 5b

8

Van Leven en Sterven in Balantak (Oostarm van Celebes)

door

DR. ALB. C. KRUYT.

OVERGEDRUKT UIT HET TIJDSCHRIFT VOOR
INDISCHE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

DEEL LXXIII
JAARGANG 1933
AFLEVERING 1

A. G. NIX & Co. — BANDOENG.
1933.

Bibl. Hendrik Kraemer Inst.

7110 011 8157

Van Leven en Sterven in Balantak (Oostarm van Celebes)

door

Dr. ALB. C. KRUYT.

Huwelijk.

De bepalingen, die de To Balantak er op nahouden ten opzichte van personen, die niet met elkaar mogen huwen in verband met den graad van bloedverwantschap waarin ze tot elkaar staan, zijn dezelfde als die welke men bij andere stammen in Midden-Celebes aantreft: alleen lieden van dezelfde generatie mogen met elkaar trouwen, daaronder begrepen volle neef en nicht, hetzij ze kinderen van broers, van zusters of van broer en zuster zijn. Met de zuster van zijn schoonbroer te huwen is geoorloofd; zoo kunnen ook twee broers met twee zusters huwen. Het was echter niet geoorloofd om met twee zusters samen te leven in dubbelhuwelijk. Dit werd als een soort bloedschande beschouwd. Had iemand zich aan zoo iets schuldig gemaakt, dan werd hij in den ouden tijd door zijn dorpsgenooten afgeranseld, en al zijn have werd hem ontnomen (*baoebe*). Zoo iemand was een *tobangk*, een persoon, aan wien zijn goederen waren ontnomen. Na zulk een afstraffing liet men hem met vrede, wanneer hij zijn leven als te voren met de beide zusters wilde voortzetten.

Bloedschande heet *sele*. Wanneer deze in den ergsten graad bedreven werd (ouder en kind, broer en zuster), dan werden de schuldigen in een groote fuik (*boeboe*) van rotan gedaan en in zee geworpen; hun bloed mocht niet op de aarde gestort worden. Het bedrijven van bloedschande veroorzaakt natuurrampen, *molioe*: er ontstaan volkbreuken, waardoor het land onder water wordt gezet;

er komen scheuren in den grond, er hebben geweldige aardstoringen plaats.

Dit gebeurde ook in den tijd toen er pas menschen op de aarde waren. Toen kon het wel niet anders dan dat broer en zuster met elkaar huwden. Toen de aarde ten gevolge van deze bloedschendige verbinding vaneen scheurde, waren de oerouders van het menschengeslacht zeer verschrikt. Toen kwam een oude vrouw uit het binnenste der aarde naar boven; dit was Kele „vrouw”, de godin van onzen aardbol, en ze deelde aan de ontstelde menschenkinderen mede, dat ze een varken moesten slachten, en dit in de aardspleet stoppen. Nadat ze dit gedaan hadden, hield de hevige regen op, en sloot zich de scheur. Door deze ervaring geleerd, wist men hoe te handelen, als er weer eens bloedschande werd bedreven. Regent het aanhoudend en hevig, en splijt de aarde, dan roept de priester den hemelheer, Pilogot mola, die in de zon woont, aan, en vraagt hem om de ramp af te wenden. Een varken wordt erbij aan hem geofferd. Zóó wordt ook gedaan, wanneer iemand ziek geworden is door de kwade werking van door anderen bedreven bloedschande, iets dat door den priester wordt geconstateerd.

Wanneer oom en nicht, of tante en neef het met elkaar hielden, werden ze niet dadelijk gedood, maar ze werden van elkaar verwijderd: de man werd naar een ander dorp gebracht, en de vrouw trok bij een familielid in, dat ver daar vandaan verwijderd woonde. Zochten de twee elkaar dan toch weer op, dan werd eertijds het doodvonnis over hen geveld.

Behoorden man en vrouw weliswaar tot verschillende generatie, maar waren ze niet nauw aan elkaar verwant, dan kon het huwelijk plaats hebben, wanneer dit verzoend werd. De plechtigheid waarbij dit gebeurde, draagt den naam van *monsimpoe* *gogorong* „de keel beschermen”. Men gelooft namelijk, dat Pilogot mola die bloedschande straft, de schuldigen de keel afsnijdt, of anders de kinderen, die het incestueuze paar voortbrengt; in elk geval brengt Pilogot mola op de eene of andere wijze rampen over de

schuldigen. Bij zoo'n gelegenheid doet niet een priester dienst, maar het Hoofd, de *tonggol*. Aan dezen brengen de familieleden van de schuldigen 1 hoen, 2 kleine manden (*bobosekon*) met gepelde rijst, en een lap katoen. Dan roept de *tonggol* Pilogot mola aan, en verzoekt hem het hier aangebodene aan te willen nemen als zoenoffer voor het bedreven incest. Het aangebrachte is voor den aanroeper. De schuldigen worden met het bloed van offerdieren aangestroken.

De gewone wijze waarop een huwelijk tot stand kwam (de huwelijksadat is na den overgang van dit volkje tot het Christendom veranderd), was dat de jongeling zonder dat anderen er van wisten, elken avond in het huis van het meisje ging slapen. Hij moest oppassen, dat niemand hem daarbij te zien kreeg. Werd de verhouding door een der huisgenooten ontdekt, dan moest het huwelijk doorgaan.

Men erkent evenwel zelf, dat de regelmatige weg om tot een huwelijk te komen is, dat iemand bij de ouders van het meisje aanzoek gaat doen om de hand hunner dochter. In Balantak neemt de vader of de moeder van den jongeling deze taak op zich. Hij (zij) neemt een schelpen armband (*boeso*) met zich mede, geen sirih-pinang. Gewoonlijk vraagt degeen die het aanzoek doet om een witte kip te koopen. De ouders van het meisje antwoorden: „Of wij er een voor u te koop hebben of niet, zullen we later berichten”. Wordt het aanzoek aangenomen, dan blijft de armring bij het meisje; wordt het geweigerd, dan wordt het sieraad teruggebracht. Deze ring draagt den naam van *tako'i* „waarmee men om iets komt”. Het meisje wordt altijd naar haar meening over het aanzoek gevraagd. Wil zij, dan gaat het huwelijk gewoonlijk door, al is het soms niet naar den wensch der ouders. Weigert het meisje pertinent om met den huwelijkskandidaat te trouwen, dan komt er niets van. Andere door de adat voorgeschreven dingen om de verloving te bevestigen, worden niet gegeven, maar allerlei geschenken zooals eetwaren, vooral van den jachtbuit en de vischvangst worden tusschen de beide gezinnen gewisseld.

Nu en dan werd het meisje geschaakt, *mampamarerekon*. Dit gebeurde als zij haar zinnen op den jongeling had gezet, en haar ouders zich tegen de verbintenis bleven verzetten. De jongeling verborg het meisje op een plek ver van haar woning. Want als haar vader of haar broers het paar kort na de schaking vonden, werd het jongemensch afgeranseld, en het meisje werd weer meegenomen naar huis. Waren er echter een of twee maanden over het gebeurde heengegaan, en keerde het paar dan deemoedig terug, dan werd het steeds in genade aangenomen, omdat er toch niets meer aan de zaak te veranderen was.

Wanneer het meisje ten huwelijk gevraagd wordt in den tijd dat de rijst te velde staat, wacht men met de voltrekking ervan tot na afloop van het rijstjaar, opdat de man bij het aanleggen van de nieuwe akkers, er ook een voor zich en zijn vrouw kan klaarmaken. Wanneer de beide gezinnen het er onderling over eens geworden zijn, op welken dag het huwelijk zal plaats hebben, wordt hiervan aan bloedverwanten en vrienden kennis gegeven. De familieleden van het meisje komen samen in de woning van hun ouders om te helpen met koken voor het bruiloftsmaal, de verwanten van den man verzamelen zich in diens huis om deel uit te maken van den optocht, waarmede de bruigom naar zijn bruid wordt geleid. De stoet breekt altijd met donker op, tusschen 7 en 9 uur. Oudere leden van de familie gaan voorop, dan komt de bruidegom, en deze wordt weer door oudere verwanten gevolgd, waarna zich jongeren en kinderen bij hen aansluiten. Het zwaard en de speer van den bruigom worden door anderen gedragen, de bruidschat wordt in den stoet meegevoerd.

Aan de trap van de woning der bruid gekomen, staat daar iemand, die den stoet belet naar boven te gaan. Eerst als men den wachter een hakmes, een lap katoen, of iets dergelijks gegeven heeft, laat hij den weg vrij. Bovengekomen staat iemand de gasten op te wachten om hen water over de voeten te gieten. Dan zetten allen zich neer, en wordt sirih-pinang rondgediend: eerst wordt deze den bruidegom voorgezet, dan zijne moeder, en dan verder

de andere gasten zonder op rangorde te letten. De bruid is niet aanwezig; ze bevindt zich in een kamer.

Huwen heet *mensoeo*. Wanneer men op zijn gemak gepruimd heeft, wordt de bruidschat te voorschijn gebracht. Deze heet *pensoeo*, en hij is voor alle menschen vrijwel gelijk. Ook voor alle dochters uit hetzelfde gezin is hij gelijk; vandaar dat hierover van te voren niet behoeft te worden beraadslaagd. Eertijds bestond hij uit de volgende artikelen: 1 *lipa baranda* ¹⁾ (een donker gekleurde kain); 1 *lipa boegis* (Boegineesche kain); 1 *saloea* (broek); 1 *bakoko* (hakmes); 1 koperen kalkbus (*papo*); 1 mes; 2 vrouwenbaadjes van zwart katoen; 2 aarden kommen (*mangko' morikoet*), en 2 groote borden (*lean*). Gewoonlijk is het Hoofd, *tonggol*, aanwezig, die den bruidschat in ontvangst neemt, en naziet of alles aanwezig is, waarna hij de goederen aan de familie overgeeft.

In een huwelijk, waarbij geen bruidschat is gegeven, zegt men, zullen alle kinderen, die daarin geboren worden, jong sterven.

Terwijl de *tonggol* den bruidschat onderzoekt, vragen familieleden van de bruid allerlei dingen aan die van den bruigom. Men heeft hierop gerekend, en aan de eischen wordt zooveel mogelijk voldaan, niet zonder eerst daarop afgedongen te hebben; dit gaat met veel rumoer en vroolijkheid gepaard. De *lipa baranda* en een der twee vrouwenbaadjes uit den bruidschat zijn speciaal voor de moeder der bruid bestemd.

Zoodra de bruidschat door den *tonggol* aan de familie der bruid is overgegeven, staat een tante van haar op en haalt het meisje uit het kamertje, waarin ze tot nu toe heeft gewacht; men laat haar plaats nemen tegenover den bruidegom. Zóó gezeten richten verscheidene oudere familieleden het woord tot hen, en geven hun allerlei vermaningen, die ze noodig hebben voor hun huwelijksleven.

¹⁾ Als *baranda* hier staat voor *balanda* „Hollandsch”, dan hebben we hier weer een bewijs, dat de bewoners van Balantak de neiging hebben om van de *l* een *r* te maken, terwijl de Banggaiers van de *r* een *l* maken.

Daarna wordt de maaltijd opgediend. Hierbij zit de bruid rechts van den bruidegom; elk heeft zijn eigen mandje met rijst en toespijs vóór zich staan en eet daaruit. Dat het paar uit één mandje eet, of elkaar voedsel voert, komt hier niet voor. De maaltijd wordt gerekt tot aan het aanbreken van den morgen. Er wordt bij deze gelegenheid niet gedanst, gezongen of gespeeld. Bij het aanbreken van den dag keeren de gasten naar huis terug, maar de ouders van den bruidegom blijven meestal nog een paar dagen in het huis hunner schoondochter.

Gedurende drie dagen na de voltrekking van het huwelijk mogen man noch vrouw zich ver van huis verwijderen; ze gaan alleen uit huis om hun gevoeg te doen en te baden. Men zegt, dat ze dit voorschrift in acht moeten nemen, opdat geen mier of een ander insekt hen zal bijten of steken: zoo iets zou *doso*, onheilaanbrengend zijn; ze zouden dan ziek worden, of eenig ongeval zou hun overkomen.

Men vertelde mij, dat er in Mantok vrij veel ongehuwde mannen en vrouwen zijn; wat de reden daarvan is, wist men niet te zeggen. Het kwam ook voor, dat mannen zich als vrouwen kleeden, en zich als vrouw aanstellen. Zulke menschen noemt men *salabai*. Er waren onder zulke lieden, die priester werden, anderen echter niet.

Gewoonte is, dat de man een jaar of drie bij zijn vrouw blijft inwonen, en gedurende dien tijd zijne schoonouders dient. Eerst na verloop van dezen tijd wordt hun toegestaan zich een eigen woning te bouwen. De man moet zijn schoonouders altijd eerbied betoonen; hij mag niet weigeren aan eenigen opdracht van hen te voldoen; hij mag hun eetgerei niet gebruiken, niet op hun slaapplaats komen, hun namen niet noemen. Als hij zich onbehoorlijk tegenover hen gedraagt, zal hij ziekelijk worden: zijn buik zal opzetten en hard worden, en zijn gelaat zal gelig zijn; dit is alles het gevolg van den vloek die over hem zou komen; men noemt dit *maboentoes* of *mabeeng*. Als men vermoedt, dat de schoonzoon getroffen is door zoo'n vloek ten gevolge van veronachtzaming zijner schoonouders, een misdaad waarvan hij zich gewoonlijk niet bewust is, dan wast de

schoonvader zijn elleboog en zijn knie in een kom met water, en van dit water laat men den schoonzoon drinken; hij mag echter niet weten wat hij drinkt.

Slaat de man zijn vrouw, of doet hij haar op andere wijze te kort, dan wordt hij beboet (*looetang*).

3 of 4 weken na de sluiting van het huwelijk geleidt de man zijn vrouw naar zijn ouderlijk huis om een bezoek aan zijn ouders te brengen. Dit noemt men *mongoelikon loeoes* „het doen teruggaan van het spoor in het gras”. Als men namelijk langs de paden in den ouden tijd door het hoge gras ging, gaf men dit door wrijving met het lichaam een schuinen stand in de richting, waarheen men was gegaan; dit spoor door het gras heet *loeoes*. Als men nu langs hetzelfde pad terugkeerde, drong men het gras in een schuinen stand, tegenovergesteld aan dien van toen men ging: het spoor in het gras wordt dan terug, den anderen kant uit, gebracht. Waarom dit bezoek van het echtpaar aan de ouderlijke woning van den man zoo genoemd wordt, is duidelijk. De moeder van den man schenkt haar schoondochter bij die gelegenheid 4 aarden borden en 1 lap katoen. Dit heet *mombokasi* of *mongkobelesi*.

Echtscheiding heet *powo'oli*. Als de echtscheiding van den man uitgaat, en de vrouw daartoe geen of althans geen gewettigde aanleiding heeft gegeven, moet de man, als hij voor zijn gezin een eigen woning gebouwd heeft, deze verlaten met achterlating van al zijn goed, dat hij gedurende zijn huwelijk verworven heeft; bovendien moet hij nog 30 *rear* (realen) aan boete betalen. Scheidt het paar met wederzijdsch goedvinden, dan worden de bezittingen in 2 gelijke deelen verdeeld, waarvan elk een deel krijgt. Zijn er echter kinderen, dan moet de man zijn aandeel bij de vrouw laten voor de opvoeding van de kinderen. Dreigt er echtscheiding door de gril van de vrouw, of omdat ze een afkeer van den man heeft gekregen, dan doet de *tonggol*, het Hoofd der dorpsgemeenschap, eerst al zijn best om haar tot andere gedachten te brengen. Gelukt hem dit niet, dan verlaat de vrouw het huis zonder iets van beider bezittingen mee te nemen, tenzij zij de zorg heeft voor een of meer

kinderen, en keert naar de woning van haar ouders, of van een familielid terug.

Dit gebeurt ook als de vrouw overspel gepleegd heeft (*mogora*). Slechts in enkele gevallen, als de overspeligen op heeterdaad betrappt werden, zijn ze wel eens gedood geworden. Werd de zaak door het Hoofd berecht, dan was de boete niet hoog: de overspeler en de overspelige hadden elk 15 *rear* (realen) te betalen. De overspeler mocht daarna met die vrouw huwen. De echtscheiding werd uitgesproken door den *tonggol*; hierbij verrichtte hij niet de eene of andere symbolische handeling, zooals bijvoorbeeld het doorhakken van een sirih- of pinangvrucht en derg.

Wanneer een paar dat gescheiden is, verlangt weer hereenigd te worden, kan dit zonder meer gebeuren. Gaat de wensch daartoe van den man uit, dan geeft hij aan de vrouw gewoonlijk een verzoeningsgeschenk om alle rancune uit het hart te verwijderen. Alleen in gevallen, waarbij het paar uit elkaar is gegaan onder het afleggen van de verzekering, dat ze nimmer meer tot elkaar zullen komen, en ze daartoe tot bekrachtiging van deze woorden een stuk rotan hebben doorgehakt, is noodig dat een priester deze eed vooraf krachteloos maakt, anders zou het hereenigde paar door hun eed worden „gegeten”; dit openbaart zich in de eerste plaats hierin, dat de kinderen uit dit huwelijk geboren, jong sterven.

Als de man sterft, en hij laat geen kinderen na, dan komt de helft zijner bezittingen aan de weduwe en de andere helft nemen familieleden van den overledene. Sterft de vrouw zonder kinderen na te laten, dan heeft hetzelfde plaats: de weduwnaar ontvangt de helft van het gemeenschappelijk bezit, en de familie der vrouw krijgt de andere helft. Zijn er kinderen, dan komt alles aan dezen, waarbij zoons en dochters een gelijk aandeel ontvangen.

Zwangerschap en Geboorte.

Verhalen, waarin verteld wordt, dat een vrouw zwanger gemaakt is door een geest of door eenig dier, of verhalen, dat een vrouw bevalt van een dier, of wel dat een beest

een mensch voortbrengt, heb ik met een enkele uitzondering onder de bewoners van Balantak niet gevonden. Eenmaal is er namelijk sprake van een vrouw, die van een tweeling beviel, waarvan één een eekhoorn was. De vader van dezen tweeling was de groote geest van den berg Tompotika.

Men vertelde mij ook van een man, die met een geestendochter huwde. In den heel ouden tijd namelijk ging een man, Kadari geheeten, elken dag op de jacht. Op een bepaalde plek onder een waringinboom vingen zijn honden altijd veel wild; de boschvarkens legden zich daar neer om te rusten, zoodat de honden ze gemakkelijk konden pakken. Eens zette de jager zich daar neer om te rusten, en toen merkte hij plotseling, dat hij op een stampblok zat, en dat de waringin een groot huis was. Men liet een trap neer, en Kadari werd uitgenoodigd boven te komen. Eerst durfde hij aan de uitnoodiging geen gehoor geven, omdat hij slechts een lendendoek aanhad. Eindelijk klom hij toch op en bleef eenige dagen in het huis van den geest (*boerake*), waar hij tenslotte een der dochters huwde.

Toen mensch en geest eenigen tijd gehuwd waren geweest, haalde de man zijn vrouw over mede te gaan naar zijn dorp. Ze stemde erin toe onder belofte, dat de man haar 1 geit zou geven. Het paar kreeg drie kinderen: het eerste was een eekhoorn (*do'oe*), de beide anderen waren menschen. De eekhoorn was even verstandig als een mensch; hij ging mee naar den akker, plukte groenten, en deed allerlei werkjes. De moeder begon tenslotte te sukkelen, omdat de man zijn belofte haar een geit te geven, niet gehouden had. Eindelijk stierf ze, en toen de man het lijk wilde begraven, was het verdwenen. Tegelijk met zijn moeder verdween de eekhoorn, en later waren ook de beide andere kinderen niet meer te vinden.

De omgang tusschen jongens en meisjes was heel vrij, en het gevolg daarvan was vaak, dat een meisje buiten het huwelijk zwanger werd. Men vertelde mij dat veel gedaan werd aan het afdrijven van de vrucht door uitwendige middelen, als het persen van den buik op een liggenden boomstam, het zich laten vallen van een hoogte, het dragen van zware vrachten en dergelijke meer. Ook inwendige

middelen kende men om abortus op te wekken. Als de vrucht toch niet kon verwijderd worden, ging het meisje als ze haar ure voelde naderen, diep het bosch in, en liet het kind, als het ter wereld was gekomen, daar achter. Een buitenechtelijk kind heet *anak boele*. Ik spreek in den verleden tijd, omdat het mogelijk is, dat in deze omstandigheden een gunstige verandering is gekomen, nadat het volk tot het Christendom is overgegaan.

Men kent ook de teekenen die erop wijzen dat de vrouw zwanger is: de menstruatie (*biokon*) houdt op (als een meisje of vrouw de maanstonen heeft, behoeft ze zich voor niets in acht te nemen). Men merkt op, dat het voorkomen van de vrouw tijdens de zwangerschap verandert, haar gelaat wordt geel, ze is slaperig; personen, die anders ijverig zijn, laten den arbeid spoedig rusten; het beklimmen van hoogten brengt haar spoedig buiten adem, en dergelijke.

Zooals bij alle Indonesische volken heeft de Balantak vrouw zich in haar zwangeren staat voor allerlei in acht te nemen om te voorkomen, dat aan de vrucht langs sympathetischen weg schade zou worden toegebracht, of het terwereldbrengen van het kind zou worden bemoeielijkt. Zoo mag ze niets van de kokosnoot en geen versch vleesch eten, anders zou het kind te dik worden, en met moeite uitgedreven worden. Ze mag niets achter zich werpen, maar vóór zich of opzij, want anders zou de partus lang duren, het kind zou naar achter wijken in plaats van naar voren te dringen. Haar draagmand mag ze niet van den rug nemen door eerst den eenen schouderband, en daarna den ander af te stroopen, zooals de vrouwen gewoonlijk doen; maar ze moet hurken, zoodat de mand op den grond (vloer) komt te staan, en zij de beide banden tegelijk van de schouders kan trekken. Deed ze het op de eerste genoemde wijze, dan zou de placenta vóór komen te liggen.

Ze mag niet in de deuropening gaan zitten; ze mag haar draagmand, als ze thuisgekomen is, niet onuitgepakt laten staan, maar ze moet er den inhoud dadelijk uithalen. Al zulke dingen zouden de uitdrijving van het kind vertragen. Twisten met anderen mag ze vooral niet, want ook dit

werkt langs magischen weg storend op het baringsproces. Meer begrijpelijk zijn de waarschuwingen die de zwangere ontvangt om zich niet te stooten, niet te vallen, waarop licht een ontijdige bevalling zou volgen. Voor den aanstaanden vader, zegt men, bestaan geen verboden tijdens de zwangerschap zijner vrouw.

Alleen wanneer de aanstaande moeder zich zwak en ziek voelt, wordt een priester (priesteres) gehaald om de geesten toe te spreken (*moliwaa*), en hen door het aanbieden van een offer te bewegen hulp te verleen. Tijdens zwangerschap is men vooral bang voor de *poentianak*. Deze geest, zegt men, is de ziel van een vrouw, die in zwangeren staat gestorven is, dit heet *pate kowiwine*. Hoe de *poentianak* er uit ziet, weet men niet te zeggen; men gelooft dat zij den buik van zwangeren krabt, waardoor het kind sterft.

Bepaalde vroedvrouwen heeft men niet; maar in elk dorp wonen vrouwen, die bij tal van bevallingen hebben geholpen, en die daardoor ervaring hebben opgedaan bij de behandeling van kraamvrouw en pasgeboorne. Ze houden er allerlei middeltjes op na, die onfeilbaar werken. Zulk een vrouw wordt bij de zwangere geroepen, als de ure nabij is.

De barende zit; haar man of een familielid, man of vrouw, steunt haar in den rug; een paar anderen houden haar vast bij de handen en bij de opgetrokken knieën om haar stevigheid te geven, zoodat ze kracht kan zetten bij het uitdrijven.

Is het een zware bevalling, en duurt het lang eer het kind ter wereld komt, dan wordt de priesteres geroepen, want dan is er iets gebeurd, waardoor een geest ontstemd is geraakt, die nu het kind tegenhoudt. Verscheidene geesten, *poentianak*, *boerake*, worden dan toegesproken (*moliwaa*), en door het offeren van een hoen worden ze bewogen het kind vrij te laten. De oorzaak van de vertraagde uitdrijving kan ook zijn, dat de vrouw zich met een ander man heeft afgegeven, of dat de aanstaande vader een andere vrouw heeft benaderd. Als zij dit kwaad dan maar aan een ander bekennen, is de ban gebroken. De vrouw bekent haar zonde aan haar moeder of aan de priesteres, die het voor zich

houdt, want als haar man ervan hoorde, zou dit later tot een rechtszaak leiden.

Is het bekend, dat een vrouw in partus in onmin leeft met een dorpsgenoot, dan wordt deze gehaald, en er wordt vrede gesticht. Soms zoekt men de reden der vertraagde uitdrijving in een twist, die de aanstaande vader met zijn schoonouders heeft gehad. Dan komt een broer van den man, en snijdt een kuiken tusschen den aanstaanden vader en zijn schoonouders door. Dit heet *mamantas sagar* „de *sagar* doorsnijden”; *sagar* kan weergegeven worden met „de zwaarte van het lijden” (in dit geval van de vrouw in partus). Het bloed van het hoen wordt op het voorhoofd van beide partijen gestreken. — Ook op andere wijzen trachten de omstanders mede te werken aan een voorspoedige bevalling door bijvoorbeeld borden en manden om te keeren.

Sterft de barende dan wordt haar lijk als dat van andere overledenen behandeld, en alle doodenfeesten worden voor haar gehouden. Alleen wordt een naald in de palmen harer handen gestoken, en in elke hand legt men de helft van een oesterschelp; die twee helften mogen echter niet op elkaar passen; men meent, dat de gestorvene haar tijd zal verdoen met het zoeken naar de passende helft van de schelpen, en dat ze daardoor vergeet als *poentianak* anderen kwaad te doen. Leeft het kind dan wordt niets als plaatsvervanger voor den kleine bij het lijk van de moeder gelegd. Het kind wordt aan een vrouw gegeven, die het kan zoogen; is deze een zuster van vader of moeder, dan doet ze dit zonder aanspraak op belooning. Is zij niet nauw verwant aan dat gezin, dan krijgt ze voor haar zorg geschenken van hen „die het kind liefhebben”. Heeft de kleine niet veel zorg meer noodig, dan wordt het aan den vader teruggegeven.

Aan de wijze waarop het kind ter wereld komt, wordt niet zooveel aandacht geschonken en beteekenis gehecht, als vaak bij andere Indonesische volken het geval is. Zoo komt het er niet op aan, zegt men, of het kind in hoofdligging geboren, met het aangezicht naar beneden of

opwaarts gewend ter wereld komt. Van het eerste denkt men bij veel volken op Celebes, dat het niet lang zal leven. Dat men er ook in Balantak iets ongunstigs in ziet, blijkt hieruit, dat de kleine dadelijk wordt omgekeerd, zoodat het opwaarts kijkt. — Van een kind dat in voetligging geboren wordt, zegt men *anak malaoe*, een kind dat afdaalt (bijv. de trap afgaat); er wordt geenerlei beteekenis aan gehecht — Alleen van een kind dat met den helm geboren wordt, een *anak bakodoe*, zegt men, dat het onkwetsbaar is voor speer en zwaard, en dat geen vergift, waarmee men het door middel van zwarte kunst zou willen schaden, eenigen vat op hem heeft. De helm wordt gedroogd, en daarna samen met zekere kruiden in rood en zwart katoen verpakt; dit wordt als talisman gebruikt.

Wanneer het kind bij het terwereldkomen niet dadelijk huilt, maakt men hieruit de gevolgtrekking, dat het een bedaard en kalm (niet driftig) mensch zal worden. Duurt het wat lang eer de kleine teekenen van leven geeft, dan zuigt men aan zijn neus, of men steekt een stuk foeja in brand, opdat de rook ervan het neusje zal prikkelen, en het gaat ademen.

Blijkt het kind bij de geboorte dood te zijn, dan wordt het lijkje niet begraven. Het wordt in een bak van boom-schors of sagobladscheede gelegd. Op de begraafplaats wordt een kleine hut gebouwd, en aan het dak ervan wordt de bak met het lijkje opgehangen. Aan zulk een lijkje kent men groote kracht toe, omdat het van een mensch is, „die nog geen kwaad heeft gedaan”. De geleidegeest (*palolo'*) van dit doodgeboren wicht wordt geacht bijzonder werkzaam te zijn. Bij een familie-offerfeest wordt bij het offeren (*mowaoewaoe*) aan de *palolo'* van een doodgeborene, als zich zoo'n geval in de familie heeft voorgedaan, een extra hoen gewijd, en men vraagt hem om de broers en zusters van den doodgeborene te beschermen. De kracht die aan zulk een lijkje wordt toegekend, tracht men ook voor slechte doeleinden aan te wenden. Het gebeurt wel, vertelde men mij, dat iemand 's nachts naar het hutje toegaat, en het lijkje van den doodgeborene beide zijden indrukt; het gaat

dan lachen, en steekt de tong uit. Dan bijt die persoon de tong af, en draagt deze voortaan steeds bij zich, samen met een steen. Deze talisman maakt den drager ervan onzichtbaar voor anderen, en hierdoor kan hij ongestoord allerlei booze streken uithalen. Men denkt hierbij vooral aan diefstal, die door hem gepleegd wordt, zonder dat iemand er iets van merkt.

Het pas geboren kind wordt niet van de placenta vrijgemaakt, voordat deze te voorschijn is gekomen. De nageboorte heet *balaki'na* „de groote”, in tegenstelling met de kleinere navelstreng, die *towoeni* heet. De laatste wordt op drie plaatsen, vlak bij elkaar met de vezels van de bladeren van den wilden ananas (*paraang*), of met de vezels uit de bast van den *silao*-boom (waaruit de zachte deelen door het schrappen met een hakmes worden verwijderd) afgebonden. Dan wordt de streng doorgesneden met een bamboe splinter (*kokorot*), zoodanig dat de drie bindsels zich bevinden aan het stuk van de streng, dat aan den navel vastzit. De streng wordt op een vinger doorgesneden; deze wordt daartoe met een lapje katoen overdekt.

De placenta wordt vervolgens flink met warm water gewasschen, waarbij ze met de vingers gekneed wordt. Is ze goed schoon, dan legt men haar in een kleine *basoeng*, een draagmand, die van de bladscheede van den sagopalm is gemaakt. Onder in de mand is een dikke laag asch gelegd, waarop de placenta wordt gebed, en vervolgens weer met asch wordt overdekt. Zoo verpakt wordt ze opgehangen aan een stijl van het huis dicht bij het vuur, waaraan de kraamvrouw zich warmt. Daar blijft ze hangen. Is het huis vervallen, en verhuist men naar een nieuwe woning, dan wordt de placenta in de oude achtergelaten. De geest der nageboorte, de *palolo'*, „geleider”, beschermt het kind, en zijn broers en zusters; deze geest trekt mede naar het nieuwe huis.

Op mijn vraag of men liever zoons dan dochters had, werd steeds geantwoord, dat men vooral dochters begeert, omdat men door haar werkkrachten krijgt voor den tuinarbeid, terwijl de zoons allen uit huis gaan, als ze in het

huwelijk treden. Krijgt een echtpaar altijd zoons, dan moet de priester zich in verbinding stellen met de goden, die hij toespreekt (*moliwaa*), waarbij hij hun belooft een offerfeest te zullen vieren, als het volgende kind een dochter is.

Albino's schijnen nooit in Balantak te zijn voorgekomen. Men ziet niet graag, dat een kind een sterke gelijkenis vertoont met een der ouders; men zegt dan, dat het zich zooveel van de levenskracht van vader of van moeder heeft toegeëigend, dat deze weldra moet sterven. Het eenige wat men hiertegen weet te doen is weer de hulp der goden in te roepen door hen toe te spreken (*moliwaa*) en te offeren (*mowaoewaoe*) om het dreigende gevaar af te wenden.

Tweelingen (*rapi*) werden in Balantak nooit met vreugde begroet. Men ziet er iets onheilspellends in, vooral als het kinderen van verschillend geslacht zijn; men zegt, dat Pilogot mola, de Hemelheer, de beide kinderen al in den moederschoot heeft doen paren, en dit zou zeker een natuurramp, *molioe*, uitlokken. Een van de twee kinderen wordt dan bij een ander ter opvoeding gegeven. Dit pleegkind mag later niet met zijn pleegzuster of pleegbroer trouwen. In den ouden tijd werd een van de twee dadelijk na de geboorte door de moeder gedood; ze drukte met de knie op het wicht, zoodat het stikte.

Een kinderlooze vrouw heet *kamba*. De reden van onvruchtbaarheid kan zijn, dat de Hemelheer, Pilogot mola, dit zoo beslist heeft; maar het kan ook een gevolg zijn van een overtreding tegen de adat, waardoor kinderloosheid dus een straf is. Meermalen ook geeft het orakel te kennen, dat er bij het sluiten van het huwelijk eene of andere adat verwaarloosd is, waardoor het echtpaar kinderloos blijft. Dan worden man en vrouw nog eens overgetrouwd onder pijnlijke waarneming van alle mogelijke gebruiken.

Het pasgeboren kind wordt gewasschen en in lappen gewikkeld op den vloer gelegd. Gedurende de eerste drie dagen wordt het door een buurvrouw gezoogd, en daarna geeft men het al een stukje rijpe pisang. Ook op de mand, waarin de placenta geborgen is, wordt een stukje pisang gelegd. Dan wordt ook al spoedig een priesteres geroepen,

die den geleide geest (*palolo*) van den kleine toespreekt, hem een hoen offert en hem verzoekt, goed voor het kind te zorgen. Bij deze gelegenheid wordt de kleine ook naar beneden gebracht. Op het erf is een steen neergelegd, waaromheen levenskrachtige planten in den grond zijn gestoken: *pokoloemba*, *berengketan*, *walanse*. De priesteres of de grootmoeder, die de kleine draagt, telt van 1 — 9, dan van 1 — 6, en tenslotte van 1 — 3, en drukt dan het voetje op den steen, waarbij ze den jongen wereldburger veel voorspoed en een lang leven toewenscht. Daarna wordt hij weer in huis gebracht. Een feest wordt hiervan niet gemaakt.

Eerst wanneer het kind ongeveer een maand oud is, wordt het in de wieg gelegd. Deze heet *kobatan* (Bare'e; *kôbati*). Ze is van denzelfden vorm als in Poso; ze is van hout gemaakt. Is de wieg gemaakt van sagobladstelen (*koembal*), dan draagt ze den naam van *bokasan*. De veerkrachtige lat, waaraan de wieg op en neer wordt bewogen, heet *oendangan*. Bij het vervaardigen van een wieg worden geen voorschriften in acht genomen.

De kraamvrouw wordt, wanneer het kind en de nageboorte er goed en wel zijn, met warm water gewasschen; dit wordt in de eerste dagen telkens herhaald. De buik wordt met een doek opgebonden, opdat hij aan de dijen niet afhange. Van een dampbad, dat men maakt door gloeiend gemaakte steenen in een bak met water te dompelen, zoodat dit begint te koken, waarvan de kraamvrouw de damp tegen haar lichaam laat komen, een gewoonte die in vele streken op Midden-Celebes wordt gevolgd, weet men in Balantak niet. Wel moet de kraamvrouw zich hier bij een vuur warmen (*minsarigan*). Hiervoor is een eigen haard ingericht; de kraamvrouw ligt met den rug naar het vuur gekeerd. Blijft ze zich lang zwak voelen, dan wordt de duur van het warmen gerekt, soms tot een maand toe. Andere vrouwen maken er al na twee weken een eind aan.

Is de bevalling normaal verlopen, en voelt de kraamvrouw zich wel, dan gaat ze na twee dagen al naar beneden om wat kleeven te wasschen. Ze doet dit zonder eenigen

voorzorgsmaatregel in acht te nemen tegen booze machten. Aan de kraamvrouw is niets verboden; ze mag dadelijk koken en alles eten, waarin ze lust heeft. Vooral wordt ze telkens aangespoord om rijstepap te eten, daar dit als een uitstekend middel beschouwd wordt om zog op te wekken. Met dit doel laat men haar ook ongekookte ontbolsterde rijst kauwen. Het zoogenaamde zog „koopen” van de geesten of de zielen der afgestorvenen kent men niet. Als de opgezette borst hard is, roept men wel eens den eenen of anderen jongen, die toevallig voorbijkomt, en die nog geen vrouw bekend heeft, en deze laat men met gekromden vinger zesmaal kalk op de pijnlijke borst drukken, waarbij van 1 tot 6 geteld wordt. Kan de moeder haar kind niet zelf zoogen, dan laat men dit een andere vrouw doen; deze geeft men gedurende den tijd, dat ze den kleine helpt te eten, en aan het einde van dien tijd krijgt ze een geschenk, waarvan de grootte afhankelijk is van den welstand der betrokkenen.

Bij het eerste bezoek, dat de moeder met haar kind bij haar schoonouders maakt, geven dezen haar een paar borden ten geschenke.

Als de moeder alleen met haar kind thuis is, en ze moet zich even verwijderen, bijv. om water te halen, dan zet ze haar kalkbus naast den kleine om hem te vrijwaren tegen aanslagen van geesten.

Wanneer een kind voortdurend huilt, is dit *mambara*, onheilbrengend voor de ouders. Een hunner zal dan spoedig sterven.

Het kind.

Als de moeder met haar kleine op de uitgestrekte beenen liggende zit, bekijkt ze nauwkeurig het lichaampje van haar kind, en zoekt naar kleine vlekjes (*ela*), die al naar gelang van de plaats waar ze zich bevinden, uitwijzen, wat er later van haar kind zal worden, en wat hem in het leven te wachten staat. Bevindt zich zoo'n vlekje onder het oog, dan zal het later veel moeten huilen, d.i. hij zal veel geliefden zien sterven. Is dit vlekje op de lip, dan zal hij een

mensch worden, die veel lastert en booze woorden bezigt. Bevindt zich een *ela* in de palm of op den rug van de hand, dan zal het kind later veel voorspoed hebben, want het grijpt het geluk met de hand en houdt dit vast. Ziet de moeder echter een vlekje op de muis van den duim, dan zal hij hiermee vaak de oogen wrijven, d.i. het zal veel moeten weenen om het verlies van kinderen. Heeft het kind een *ela* midden op het voorhoofd, dan zal het een driftkop worden. Op den onderarm wil zeggen, dat het later veel kinderen zal dragen (veel kinderen zal krijgen, die blijven leven). Heeft het een in den hals, dan zal het een knap mensch worden, die goed kan spreken (bij rechtszaken zijn pleit zal winnen).

Men haast zich nimmer met het geven van een naam aan het kind. Kleine jongens, die nog geen naam hebben, of wier naam men niet kent, roept men of spreekt men aan met *tatoe*, kleine meisjes met *ili*. Gewoonlijk wordt het eene of andere familielid uitgenoodigd het kind een naam te geven; want de ouders doen dit liever niet zelf. Vader en moeder worden daarna met den naam van hun oudste kind toegesproken: *tama i Sobol* en *tina i Sobol*. Het adopteeren van kinderen, terwijl hun ouders nog leven, beweert men, komt niet voor.

Het korten der tanden (*bagisil*) bij jongens en meisjes, en de besnijdenis (*mantatak*) bij jongens, worden beide in praktijk gebracht, maar evenals bij de Posoërs hebben beide handelingen zonder de minste plechtigheid plaats. Er zijn velen, die de kunst verstaan eens anders tanden te korten; dit gebeurt met een zaag die van een oud hakmes is gemaakt. Zoodra een jongen of een meisje genoeg moed heeft om de operatie te ondergaan, gaat hij naar zoo iemand toe en laat zich „behandelen”; den volgenden dag ziet men hem dan met een misvormd gebit.

Op dergelijke wijze gaat het ook toe met de besnijdenis. Jongens volbrengen de operatie aan elkaar: de voorhuid wordt over een stukje hout getrokken, daarop wordt het scherp van een hakmes gezet, en een slag erop klieft de huid. Eenige beteekenis wordt niet meer aan deze operaties gehecht. De eenige beweegreden die er toe drijft is, dat

men niet beschaamd zal staan tegenover de kameraden, die wèl besneden en wier tanden wèl gekort zijn.

Algemeen is de gewoonte om zich brandwonden op den bovenarm toe te brengen. Dit heet *mantitil*; zoowel jongens als meisjes brengen ze aan. Men zegt, dat wie geen *titil* op de armen heeft, later in het hiernamaals geen vuur zal hebben, en ook niets zal bezitten om het te koopen. Een stukje zwam van den arenboom wordt op den bovenarm gekleefd en dan in brand gestoken, waarna men hard op en neer holt, met het doel zoowel om de zwam door den trek spoedig te doen verteeren als om hierdoor beter de pijn te kunnen verdragen.

De kinderen bootsen in hun spel na wat ze de ouders zien doen. Zoo spelen de meisjes graag „moedertje”. Men is er echter huiverig van om poppen van hout te maken die een menschelijke gedaante hebben. Als „pop” worden dus allerlei voorwerpen gebruikt: een jonge spruit, de vrucht of de bloemkolf van de pisang, een maisvrucht. Ze imiteeren het koken van hun moeder, en ze weten al heel handig de „rijst” (zand), dat in schelpen of kokosnooten als pot is „gekookt”, in stukjes blad te pakken. Gezamenlijk leggen jongens en meisjes akkers aan in den tijd, dat ze hun ouders dit zien doen, en over niets anders hooren praten. Jongens gaan graag op de jacht, met scherpe bamboes als speer bij zich. Als „varken” bezigen ze de vrucht van de *kolondion*, die in de wildernis groeit. Deze laten ze van een helling rollen, en dan gaan alle jongens achter het vluchtende varken aan, en trachten dit met hun speren te treffen.

Wanneer bij huiselijke feesten of bij offerplechtigheden in het dorp veel kinderen bij elkaar zijn, verzamelen de jongens zich om allerlei krachtspelen uit te voeren. Ze worstelen (*maribobot*) met elkaar, waarbij twee jongens elkaar met de armen omvatten, en de een den ander op den grond tracht te werpen. Ook kennen ze een soort van boksen (*popoekoel-poekoel*). Anderen schoppen met het rechterbeen tegen den rechterkuit van een makker. De wreef van den voet slaat tegen de kuit van den ander; om beurten stellen

de twee hun kuit ter beschikking van den ander, en het gaat erom, wie het 't langst zal volhouden. Dit heet *paibinti*. Met de vuist op de kuit slaan kent men niet. Het *bakoe-rintang* is een spel met rijststampers, waarvan er twee met de uiteinden op twee dwarshouten liggen. Twee mannen hurken elk aan deze uiteinden, en houden er elk een in de hand. In een vasten maat worden de stampers tweemaal op de dwarsliggers geslagen, en dan eens tegen elkaar. Een derde persoon danst dwars over die stampers heen, waarbij de voeten om beurten tusschen de stampers worden gezet. Dit moet gebeuren terwijl de stampers op de dwarshouten worden geslagen. Is de danser niet precies in de maat of vergist hij zich, dan slaan de stampers tegen elkaar op het oogenblik, dat zijn voet er zich tusschen bevindt.

Elkaar naloopen (*poloea-loeat*), en verstoppertje spelen (*mosape-sape*) zijn ook geliefde spelen. Wanneer de boomen op den akker zijn geveld, leggen de kinderen een plank over een liggenden boomstam, op welker beide uiteinden een gaat zitten, en zoo wippen ze op en neer; dit heet *molalantang*. Ook stelten lopen wordt veel gedaan; dit heet *patengkang*; een klos hout wordt daartoe aan een bamboe staak of stok gebonden, waarop de holte van den voet aan den binnenkant van den stelt wordt gezet. De handen houden den staak in den bovengreep vast. Een schommel maakt men zich door de beide einden van een rotan aan een boomtak of een balk onder het huis vast te binden, en daarop gezeten heen en weer te schommelen (*mengkakajode*).

Het *paidele* is een spel met stukken kokosdop of schelpen. De spelers verdeelen zich in twee partijen; de eene legt zijn stukken kokosdop of schelpen op één rij op den grond neer. De anderen leggen hun speeltuig op de wreef van den voet, en werpen het op deze wijze naar de neergelegde stukken der anderen. Als slechts één van de werpende partij een stuk van de andere raakt, wordt de heele partij geacht te hebben gewonnen. Eerst als niemand hunner de tegenpartij raakt, wordt de heele groep werpers geacht het verloren te hebben, en worden de rollen verwisseld. Soms

worden de stukken kokosdop of de schelpen niet geworpen, maar de aanvallenden loopen met gesloten oogen op de rij liggende stukken toe, en laten hun speeltuig vallen op het oogenblik, dat ze meenen boven die der anderen te zijn.

Evenals over heel Celebes is de slinger (*sasambit*) ook hier bekend. De eenvoudigste vorm is een alang-alang-blad, dat omgevouwen wordt, en aan de beide uiteinden wordt vastgehouden; in de buiging van het blad wordt een steen gelegd, die samen met het blad wordt weggeslingerd. Of het is een stuk hout, aan welks uiteinde een stuk klei wordt gekleefd, die daarna van den stok wordt afgeslingerd; zulk een voorwerp heet *pampalong*. Andere soorten van slingers, bijvoorbeeld van een gehalveerd stuk bamboe, kent men niet.

Lolontoep is de proppenschieter, een geleding van de *Bambusa longinodes* met een zuiger erin. Als „kogel” wordt gebruikt een stukje van de boven genoemde *kolon-dion*-vrucht; een ander stukje wordt gebruikt als bovenstuk van den zuiger, opdat geen lucht daarlangs kan ontsnappen.

Voor al de bovengenoemde spelen is geen vaste tijd. Waar de menschen het grootste deel van het jaar verspreid op de akkers wonen, bestaat er niet veel gelegenheid en aanmoediging voor de kinderen om te spelen. Ze nemen het dus waar, wanneer bij bijzondere gebeurtenissen velen hunner bijeen zijn. Alleen voor het tollen wordt de tijd opgegeven: na afloop van den oogst totdat men de nieuwe akkers gaat ontginnen. Daarbuiten mag het niet worden gedaan. De tol heet *banggolong*; hij heeft geheel denzelfden vorm als die welke in Poso in gebruik is. Hij wordt van harde houtsoorten gemaakt, als *ontilingan*, *roja*, *taoena*. Het koord wordt gedraaid van droge pisangstam of van de schors van den *waroe*-boom (*Hibiscus tiliaceus*). Het is dikker aan het eene eind dan aan het andere; het dikke eind wordt aan de vingers vastgemaakt. Het opzetten van den tol heet *montoeroen langgolong*; het werpen met een tol op een draaiende heet *paibiil*. Gooit de een den tol van een ander uit, terwijl de zijne door blijft draaien, dan heeft hij gewonnen; raakt hij den ander niet, dan

heeft hij „schuld” (*bageo*), zooals men zegt voor „verloren”; raakt de een den tol van den ander, en blijven beiden doordraaien, dan wordt gewacht welke van de twee het eerst doodgaat; deze is *bageo*. De eigenaar ervan legt zijn tol op den grond en de ander werpt zijn speeltuig erheen zonder dit te hebben opgewonden; mist hij, dan moet hij zijn tol opzetten, en mag de ander erop werpen.

Men kent ook nog een soort tolletje, waarmee ten allen tijde, en dan meestal in huis mag worden gespeeld, veelal alleen door kleinere kinderen. Door de vrucht van de *siloi*-boom wordt een houten of bamboe staafje gestoken, dat tusschen de palmen van de hand wordt rondgedraaid. Eenige kinderen zetten hun tolletje gelijktijdig op (*montoeroen siloi*), en wachten dan af wiens tolletje het langst blijft draaien.

Er zijn nog andere spelletjes, die uitsluitend in den rouwtijd voor een doode worden gespeeld, en die beneden zullen worden opgenoemd.

Muziekinstrumenten en Dansen.

De muziekinstrumenten waarmee men zich vermaakt, zijn dezelfde als die welke overal op Celebes gevonden worden. De *talalo* is een stemvork van bamboe, geheel als de Pososche *reeree* (zie De Bare's sprekende Toradja's, II, 381). De *taoedo* (niet *taodo*, zooals Dr. Kaudern schrijft) lijkt veel op het voorgaande instrument, maar terwijl aan de *talalo* van onder het tusschenschot aan den bamboe gelaten is, is dit bij de *taoedo* weggenomen. De *talalo* heeft aan beide zijden een gaatje; deze openingen worden nu en dan door duim en wijsvinger gesloten, waardoor de hoogte van den toon gewijzigd wordt; het instrument wordt met de drie overige vingers vastgehouden. Bij de *taoedo* is de bamboe bij het begin der beide lippen ingesneden, opdat de armen van de vork vrijer kunnen trillen. Het handvat van de *taoedo* wordt tusschen pink en ringvinger geklemd, en het open onderreind laat men tegen de muis van de hand rusten. Terwijl men nu de armen van de vork laat trillen door ze op de muis der rechterhand te slaan, doet men den toon varieeren door de opening van de buis aan het onderreind

te openen en dicht te doen door den bamboe tegen de muis der rechterhand te drukken. Met deze beide instrumenten zijn de jongelui gewend nachtelijke serenades aan de meisjes te brengen, en daar dit niet in alle eer en deugd gebeurt, zijn deze muziekinstrumenten na den overgang tot het Christendom in een minder goeden reuk gekomen.

De *lele'o* (niet *leleo* als bij Kaudern) is een trompetje van een rijsthalm, waarin een lip is gesneden; het geluid wordt versterkt door aan het andere eind van den halm een trechter aan te brengen van opgerold palmblad; door met de vlakke hand lichtelijk op de opening van den trechter te slaan, kan men nog eenige variatie in het geluid brengen (Poso *lele'o*, Tor. II, 382).

De *tandilo* is een snaarinstrument, in Poso *doende* geheeten (Tor. II, 383). Op een kokosdop wordt een stukje hout geplant, aan welks andere eind een dwarslat is bevestigd; over deze lat is een snaar gespannen; terwijl de dop tegen den buik wordt gedrukt, tokkelt men met de vingers van de rechterhand de snaar, terwijl deze door den druk van de vingers van de linkerhand korter kan worden gemaakt.

De *poponting* bestaat uit een geleding bamboe, waaraan aan beide einden het schot is gelaten; van de bast van den bamboe zijn een paar reepen opgelicht, die door kleine stukjes hout vrij worden gehouden, zoodat ze kunnen trillen; onder deze snaren is in den bamboe een gat gesneden, zoodat de bamboe als klankbord kan dienen (in Poso heet dit instrument *tandilo*, Tor. II, 383).

De mondharp heet *ioring* (Poso *dinggoë* of *woringi*, Tor. II, 384), een reep van de buitenbast van een arentak, waarin een lip gesneden is, die aan het trillen wordt gebracht door aan een touwtje te trekken dat aan het einde van het instrument bevestigd is: het voorwerp wordt voor den geopenden mond gehouden bij wijze van klankbord; door de mondopening grooter en kleiner te maken, brengt men variatie in de tonen.

Van de hier genoemde muziekinstrumenten heeft Kaudern afbeeldingen gegeven in zijn I Celebes obygder, deel II, pl. 104, bl. 265).

Van trommen kent men twee soorten: *gandang* is de gewone trom: een uitgeholden houten cylinder, die aan beide zijden met een vel is bespannen. Deze trom wordt gebruikt bij het dansen, *omosoelen* der priesters, om daarmee het rythme aan te geven. De tweede trom is smaller, staat overeind op den grond, en is slechts aan één zijde met een vel bespannen; het geluid van deze *bobolon*, zooals zijn naam is, is veel ijler dan dat van de *gandang*; hij wordt geroffeld om het rythme aan te geven bij den krijgdsdans.

Van blaasinstrumenten kent men er behalve de reeds genoemde *lele'o* nog drie: een trompet, *popoeokon*, een bamboe buis, waarin geblazen wordt als in een trompet. Wanneer een gezant van den vorst van Banggai met een boodschap tot de onderdanen kwam, gingen lieden met zulke trompetten de bergen in, en bliezen bij tusschenpoozen erop. Wanneer de verspreid wonende bevolking deze tonen hoorde, verzamelden de mannen zich bij de woonplaats van het Hoofd om te vernemen wat er te doen was.

Het tweede blaasinstrument is de fluit, *mori-mori*: een geleding fijne bamboe, waaraan aan het eene einde het schot is gelaten; het andere einde is open. Bij het schot is een stukje vlak gesneden, en daarop is, vlak achter het schot een gaatje gebrand. Hier omheen is een bandje gelegd van palmblad; bij het blazen op deze fluit is het gat naar beneden gekeerd. Aan den bovenkant van den bamboe zijn op gelijke afstanden vier gaten gebrand, waarmee de verschillende tonen worden gemaakt.

In de derde plaats is daar nog de *klarinet*, *popiit*; deze wordt van een jonge bamboetak gemaakt, waarvan aan het eene eind de harde buitenbast is weggesneden; in deze daaronder liggende zachtere binnenbast is een tong gesneden; het deel van den bamboe, waarin deze lip is aangebracht, wordt in den mond gestoken en daarop blaast men; de *popiit* brengt slechts één toon voort, omdat er geen geluidsgaten in zijn aangebracht.

Soms maakt men ook een soort van klokkespel van fijne dunne schelpen, die in een bos bijeen worden opgehangen. Als de wind de schelpen in beweging brengt, tikken

ze tegen elkaar, en brengen hierdoor een niet onaardig klinkend geluid voort. Eenige bedoeling heeft men er niet mee; het dient alleen tot vermaak. Zoo'n klokkenspel heet *kalapendang* (Kaudern noemt het ook in bovenaangehaald boek, II, 281).

Een soort viool heet *araba* (Jav *rebab*), maar hieraan behoeft geen aandacht gewijd te worden, omdat dit instrument via Banggai naar Balantak is gekomen.

Wat de dansen met of zonder zang betreft, deze zijn geheel van godsdienstigen aard. Reidansen als het *moraego*, *mokajori*, *mokambero* enz. der Toradja's die ten allen tijd kunnen worden uitgevoerd, kennen de To Balantak niet. Het *omosoelen* is een priesterdans zonder zang, die met begeleiding van trom en gong door hen wordt uitgevoerd, wanneer ze door een geest bezielde waren. Een beschrijving van dezen dans, die gelijk is aan het *osoelen* op den Banggai-archipel gaf ik in mijn opstel „De Pilogot der Banggaiers en hun priesters” (in „Mensch en Maatschappij”). Het groote publiek mocht in Balantak niet *omosoelen* wat op de Banggaische eilanden wel is toegestaan. Een variant van het *omosoelen* is het *mosoiri*, eveneens zonder zang. Behalve door priesters werd deze dans ook door vrouwen en meisjes uitgevoerd, hetzij dat ieder op zichzelf danste, of dat enkelen elkaar bij de hand vasthielden. Dit dansen gebeurde echter ook alleen bij offerplechtigheden.

De eenige reidans met zang die men in Balantak kent is het *soemawi*. Deze dans mag alleen worden uitgevoerd bij gelegenheid van een groot offerfeest, dat om de 5 tot 10 jaar tot heil van de heele dorpsgemeenschap werd gevierd. Naar den dans heet het feest ook *soemawi*. Een maand lang werd deze dans dan nacht aan nacht uitgevoerd, waarbij men zich voortbewoog over een planken vloer, die in een voor dit doel opgerichte loods was gelegd. Mannen en vrouwen (getrouwde vrouwen mogen hieraan niet meedoen) loopen in een rij naast elkaar, de vingers ineengestrengeld met die van den buurman of de buurvrouw. De passen zijn volgens de beschrijving van Dr. Kaudern heel eenvoudig: men doet twee passen met elken voet en rust bij den tweeden

op den rechtersvoet. Zoo beweegt men zich voort van links naar rechts. Een man, die *lotoe* genoemd wordt, zingt voor en geeft de strofen op, die door de menigte tot in het oneindige worden herhaald.

Lijkbezorging.

Ook de To Balantak hebben de overtuiging, dat het oorspronkelijk niet de bestemming der menschen was om te sterven. Toen Pilogot mola, de Hemelheer, ook wel Toempoenta „die ons bezit”, menschen gemaakt had, stierven dezen, maar hun ziel ging niet naar het doodenrijk, maar ze steeg op naar het verblijf van Pilogot mola in de lucht. Deze echter wilde de menschenkinderen niet bij zich hebben, en stuurde ze terug naar de aarde. Toen leefden de doode lichamen weer en ze bleven maar voortleven, want nu Pilogot mola hen niet toestond te sterven, wierpen de menschen oud geworden hun huid af, en leefden verjongd verder. Hierdoor echter werd het land vol menschen, en men liep elkaar in den weg. Toen kwam op een goeden dag een vogel aangevlogen, die riep: „De aarde zal vergaan, alle menschen zullen sterven, maakt dus een prauw om u te redden!” Er was echter slechts één gezin dat de woorden van den vogel geloofde; deze menschen maakten een vaartuig, en zetten er zich in. Toen de zee opkwam, werd de heele aarde overstroomd; het water kwam zóó hoog, dat de prauw het uitspansel bereikte, opgelicht door het water. Op deze wijze kwamen de opvarenden bij Pilogot mola aan. Toen kon deze wel niet anders doen, dan hun te eten geven. Hij bood hun eerst garnalen aan, maar die weigerden ze. Toen pisang; deze namen ze aan en aten die op. En dit was maar gelukkig ook, want als ze de garnalen hadden gegeten, zou het weer juist zoo zijn gegaan als te voren: de menschen zouden zijn blijven leven, zich steeds verjongende, als ze oud waren geworden, en dan zou de aarde weer vol menschen geworden zijn, en zou er opnieuw op gewelddadige wijze een eind aan den toestand moeten worden gemaakt. Nu ze pisang hadden gegeten, ging het met hen als met de pisang: wanneer

hun kinderen (de spruiten van de pisang) zijn opgegroeid, sterven de ouders.

Nadat Pilogot mola het gezin pisang gegeven had, daalde het water, en daarmede ook de prauw, tot ze strandde op den berg Pinoentoean, niet ver van het dorp Mantok. De menschen kwamen uit het vaartuig, en stichtten hier hun eerste dorp.

Het dagelijksch gebeuren ziet de bewoner van Balantak met een opmerkzaam en wantrouwend oog aan. Uit vele voorvallen trekt hij het besluit, dat er spoedig een doode moet zijn, en die doode kan hijzelf wezen. Zoo is er een kleine slang van ruim een span lengte, met rooden buik, die den naam draagt van *oele mapalian*. Dit diertje heeft de gewoonte zijn lijf tot een ring te maken als er gevaar dreigt. Als men haar op den weg ziet, is dat een slecht teeken, want iemand uit het gezin van die persoon moet dan sterven. Dooden mag men de slang niet. Soms, zegt men, is ze opeens verdwenen zonder dat men weet waarheen ze is gegaan. Om het kwaad dat uit haar verschijning zal voortkomen, te vernietigen, zet men op de plek, waar men haar gezien heeft een tabaksplant in den grond. Bovendien moet men door een kleine plechtigheid (*pepas*), het dreigende kwaad te niet doen (*mampepasi oele*); een hoen wordt daartoe geslacht om „het gif van de slang” krachteloos te maken. Heeft een gezelschap van vijf menschen het diertje gezien, dan moeten ook 5 hoenders het leven laten.

Over het algemeen is men bang voor slangen. Komt er een in een woning, dan beteekent dit, dat een der huisgenooten zal sterven; of dat het gezin een onheil zal treffen. Men mag de slang dooden, maar dit doet niets af aan het kwaad, dat uit haar verschijning moet voortkomen. Snijdt een slang den weg, terwijl men zich ergens heen begeeft, dan keert men naar huis terug. De slang, waarvan men beweert, dat ze aan elk eind van haar lijf een kop heeft, heet *oele asoe*. Voor deze slang is men in verschillende deelen van Celebes bang, maar in Balantak heeft haar verschijning geen beteekenis.

Komt een vuurvlieg (*pouri*) in huis gevlogen, dan betekent dit op zichzelf niets; maar als ze zich op iemand neerzet, dan zal die persoon spoedig haar man of vrouw verliezen. Als zulk een insekt in het vuur vliegt, twijfelt men er niet aan, of eenig wild is in een der strikken of vallen gelopen, die men heeft opgezet. Den volgenden morgen gaat men kijken, en dan vindt men de voorspelling bevestigd.

Ziet men twee onmineuze vogels, *dee* (*Phoenicophaeus calyborinchus*), samen op den weg vechten, dan moet men weer *pepas* om het kwaad te paralyseeren. Tal van verschijnselen zijn *mambara*, onheilaanbrengend, den dood brengend. Als men bijv. een sagoboom omhakt, waarvan alle teekenen erop wijzen, dat het merg veel meel bevat, en het blijkt dat dit niet het geval is; wanneer men fuiken of strikken heeft uitgezet, en er gaan dagen voorbij, dat men er niets in vangt; als op de jacht de honden een varken hebben omsingeld, en men snelt toe om het te dooden, maar men steekt of hakt telkens mis; dan zijn dit altemaal aanwijzingen, dat spoedig iemand uit het gezin zal sterven.

Ook het geloof, dat droomen den dood der menschen voorzeggen, is heel sterk bij deze menschen. Is men in den droom aan het strand verplaatst, en ziet men in zee een prauw varen; droomt men, dat men een sagoboom omhakt, of een varken of geit slacht; ziet men in den droom de zon of de maan ondergaan, of ziet men zich bezig met vuurblusschen, dan houdt men zich overtuigd, dat er in die woning spoedig een doode zal zijn. Dit behoeft niet degeen te zijn, die den droom heeft gehad. Men vreest, dat een zijner kinderen zal sterven, wanneer men in den droom zijn kam breekt, of een stukje uit hakmes of bijl springt, of een tand uitvalt.

Men tracht de uitwerking van zoo'n slechten droom te verhinderen door een klein offer aan de geesten (*boerake*), en aan den geleidegeest (*pololo'*) te brengen (*mangawaoe-waoe*), waarbij hun hulp wordt ingeroepen om den droom niet uit te laten komen.

Maar droomen kunnen den mensch ook geruststellen door te voorzeggén, dat ze lang zullen leven. Ziet bijv. iemand zich in den droom in een kokosboom klimmen en bereikt hij den top, of bestijgt hij een berg tot op zijn kruin; ziet hij zich lange rotanlijnen sleepen, die hij juist in 't bosch gesneden heeft, of volgt hij in den droom een rivier stroomopwaarts, dan rekent hij erop een lang leven te zullen hebben.

De huisdieren worden gadegeslagen om te zien of ze geen dingen doen, die *mambara*, onheilbrengend, zijn, want het is steeds een der eigenaren der dieren, of een lid van hun gezin, dat de schadelijke uitwerking ervan moet ondervinden. Als twee hoenders op de nok van het dak paren, of een hen haar eieren uitslurpt, is dit onheilbrengend; in het laatste geval wordt de hen gedood. Opmerkelijk is, dat men handelingen van honden, waarvan overal elders op Celebes wordt gezegd, dat ze onheilbrengend zijn, in Balantak niet als zoodanig aanmerkt. Alleen wanneer een hond een langgerekt klagelijk gehuil aanheft (*mogaoeang*), zegt men dat een besmettelijke ziekte in aantocht is. Men tracht dan door wichelen (*momoelos*) te weten te komen, wat het voor ziekte is, die dreigt te komen, en wat men er tegen moet doen.

Voordat de zieke den laatsten adem heeft uitgeblazen, mag men niet weenen, want dit zou zijn dood verhaasten. De huizen bestonden vroeger uit één ruimte, die door middel van foeja of katoenen gordijnen in hokjes kon worden verdeeld. De nok werd Oost-West gelegd; aan den Noordkant was de vloer hooger gemaakt dan in het overige deel van de woning, want daar waren de slaappleatsen; aan de Zuidzijde bevond zich de haard. Men sliep dus met het hoofd naar het N. en zóó bleef ook het lijk liggen. Vroeger werd dit niet gewasschen; alleen het hoofdhaar werd met kokoswater ingewreven. De doode hield de kleeren waarin hij gestorven was, aan; daarover heen trok men hem nieuwe kleedingstukken aan. Er waren geen bepaalde personen, die zich met het afleggen belastten; deze liefdedienst wordt bewezen door familie van den gestorvene. Het aangekleede lijk wordt ingepakt in enkele lappen foeja,

waarvan de einden bij hoofd en voeten worden omgevouwen. De armen zijn langs het lijf gestrekt, en de doode ligt op den rug. Zoolang het lijk in huis ligt, wordt geen eten of sirih-pinang voor den doode neergezet.

Van oudsher werden de lijken in kisten (*pasarang*) begraven. Na den overgang tot het Christendom worden deze van planken getimmerd, maar vroeger hakte men ze uit een boomstam, zooals tegenwoordig nog een vaartuig wordt gemaakt. Bij het vellen van een boom, waaruit de kist moest worden vervaardigd, werd er alleen voor gewaakt, dat hij in zijn val niet door andere boomen of door lianen kon worden tegengehouden; gebeurde dit, dan was het een teeken, dat er spoedig weer een doode in de familie zou zijn. Als iemand een wond kreeg onder het hakken van de kist, zou deze niet eerder genezen, dan nadat hij nog eens een lijk kist had gemaakt voor een anderen doode.

Als de kist thuis is gebracht, wordt een hoen geslacht; dit draagt den naam van *pilajangi*. Van het bloed wordt wat aan de kist gestreken, en de vleugels van den vogel worden aan de kist vastgebonden. Men zegt zoo te doen, opdat geen van de huisgenooten van den pasgestorvene hem zal volgen. Wanneer het lijk in de kist wordt gelegd, plaatst men een aarden bord onder het hoofd; aan hoofden- en aan voeteneind wordt een bord overeind gezet tegen den wand van de kist, zoo ook langs de beide zijden van het lichaam; ook op den buik plaatst men een bord. Geen andere voorwerpen dan deze borden gaan in de kist; wat men verder meegeeft, wordt bovenop het graf gelegd.

De weduwe (*baloe*) zit rechts van het lijk, de kinderen links ervan. Weduwe en kinderen hebben het hoofdhaar ingepakt in een lap minderwaardig katoen. Bovendien draagt de weduwe over haar dagelijksch baadje heen nog een soort shawl als teeken van rouw. Een verbod voor de weduwe om rijst te eten, zooals we dit in zooveel streken van Midden Celebes vinden, kent de Balantakker niet. De weduwe mag met mannen praten, maar ze moet dit met mate doen. Van de familie van den man en van de vrouw is er één persoon, die ook de rouw aanneemt, en die zich daartoe het hoofd

met een kap bedekt (*toetoei*); ze worden ook *baloe* genoemd. Deze kap wordt door de weduwe en de rouwdragenden pas afgelegd, wanneer steenen op het graf zijn gestapeld, en de grafhut er over heen is gebouwd. Zoolang ze rouwt, moet de weduwe altijd een kind als metgezel meenemen, wanneer ze het huis even verlaat, want de *mena*, booze geesten, loeren steeds op haar.

In den ouden tijd bleef het lijk twee dagen boven de aarde staan, en werd door de in het sterfhuis verzamelde familieleden bewaakt. Om zich den tijd te korten, werden allerlei spelen gedaan. Ook na de begrafenis doet men die spelen telkens als de familie in het sterfhuis bijeen is op de herinneringsdagen, totdat het laatste doodenfeest, *bata-ngan*, is gevierd. Na afloop hiervan mag men die spelen niet meer doen.

Hieronder moet in de eerste plaats worden genoemd: het opgeven en oplossen van raadsels (*motangki-tangki*). Eenige van deze raadsels zullen elders worden gepubliceerd. Men vermaakt zich met het spelen met maispitten: een vierkant wordt met houtskool op den vloer getrokken; aan de randen worden in een rij veel maispitten gelegd en in het midden slechts weinige. De vele pitten stellen dieren voor, die door de enkele in het midden worden opgegeten, tenzij de dieren hen die zich in 't midden bevinden, kunnen insluiten. De verklaring die men mij van de regels van het spel gaf, waren zeer verward, zoodat ik ze niet heb begrepen. Dit spel heet *mamatjan* „tjigertje spelen”. Uit dezen naam en uit den aard van het spel blijkt, dat het ingevoerd is. Een ander spel met maispitten is het *pailoean*: een aantal pitten, die in de hand worden gehouden, worden opgeworpen, waarna men ze op den rug der hand opvangt. Hoe meer pitten op den rug blijven liggen, hoe meer succes.

Men kent ook een soort bikkelen, waarvan echter gezegd wordt, dat het ingevoerd is. Verder heeft men het *dingko-man*; dit zijn spelletjes met een koord, dat om handen en vingers wordt gewonden, en vastgeknoopt, doch op zoo'n wijze, dat het met één ruk is los te maken.

Velen der aanwezigen nemen deel aan een zangspel, *batengke* genaamd. Er bevindt zich een groep zangers in huis, en een andere, die zich om een groot vuur op den grond heeft geschaard; deze beide groepen beantwoorden elkaars zang. Dit is het middel, zegt men, om de booze geesten (*mena*), die de ziel van den doode belagen, op een afstand te houden ¹⁾.

Tijdens het laatste doodenfeest, het *batangan*, wordt een geleidelied voor de ziel gezongen. Dit heet *motantaie*. In dit lied worden allerlei opdrachten aan den doode gegeven. Bij deze gelegenheid is namelijk een draagmand met allerlei levensmiddelen voor den doode gereedgemaakt, die niet alleen voor hem zelf bestemd, maar ook als geschenken bedoeld zijn voor hen, die zich reeds in het zielenland bevinden. Men draagt den pasgestorvene op: Als ge moeder tegenkomt, geef haar dan dit, en ziet ge vader, geef hem dan dat uit de mand. In dit lied laat men den wachter van de doodenstad vragen, wie de pasgestorvene is, en zingende deelt men hem zijn naam mede. Het slot van het lied is, dat men den doode zegt: „Nu zijt ge in de doodenstad aangekomen, blijf er, en wij blijven voorloopig nog op aarde” ²⁾.

Wanneer een voorname man of vrouw was gestorven, een lid van het hoofden- (*tonggol*-) geslacht, mochten de menschen van dezelfde dorpsgemeenschap gedurende zes dagen niet naar den akker gaan, er mocht geen leven worden gemaakt, geen gong geslagen, niet geschreeuwd, enz; overdag mocht buitenshuis geen vuur worden aangemaakt. Voor een gewone doode werden deze voorschriften slechts gedurende één dag waargenomen. Zondigde iemand hier-tegen (dit heet *mombongkar baloe* „de rouw omverhalen”), dan moest hij als het de rouw voor een *tonggol* gold, een geit of een varken betalen als boete. Aan koppensnellen voor een overledene heeft men nooit gedaan.

¹⁾ De doodenzang bij de To Mori en enkele clans van de Poso-toradja's heet ook *tengke*, en hiernaar is het groote doodenfeest bij hen *motengke* genoemd.

²⁾ Zulke geleidezangen komen ook bij de Oost-toradjagroep voor. Zie het *djondjoawa* in de Bare'e sprekende Toradja's, III, bl. 544.

Het haar afsnijden als teeken van rouw kent men niet; wèl worden enkele van de vruchtboomen, die de overledene hebben toebehoord, omgehakt; dit heet *moratoe*. Menschen die niet nauw verwant zijn aan den doode mogen de vruchten van die omgehouden boomen nemen.

Men is niet gewend haar en nagels van den doode te bewaren.

We moeten nu kennismaken met den priester der dooden, de *bolian na mena* „priester voor de *mena*”. Zooals we al gezien hebben, zijn *mena* booze geesten, die de ziel (*santoeoe*) van den overledene belagen om deze met zich mee te nemen, zoodat ze niet in de doodenstad kan komen. Daarom moet de priester de ziel beschermen. In den tweeden nacht dat de ziel boven aarde staat, treedt hij op. Dan verzamelt hij allerlei bladeren; deze worden in stukjes gehakt, en dit alles legt hij op een hoopje op het woonerf. Wanneer dan in den morgen de kist met het lijk erin naar beneden is gebracht, laat de *bolian na mena* haar bij het hoopje bladeren neerzetten, en zegt de weduwe en de kinderen er naast plaats te nemen. Vóór elk van hen wordt een kleine portie voedsel neergelegd, maar niemand eet ervan. Deze plechtigheid heet *posikaan* „gezamenlijk eten”; het is de afscheidsmaaltijd van den doode met zijn huisgezin. De *bolian* spreekt den doode en de kinderen toe (*moliwaa*), waarbij hij te kennen geeft, dat ze elkaar nu voor 't laatst zien.

Daarna wordt de kist naar het graf gebracht. Zoowel bij het uitdragen, dat altijd uit de deuopening langs de huis-trap plaats heeft, als bij den tocht naar het graf, zijn de voeten van den doode naar voren gericht. Het gebeurt wel, dat de kist zwaar aanvoelt. Dit komt dan, omdat er zich aardgeesten (*tombolo tano*) of *mena*, of ook wel de zielen van nog levende personen op hebben neergezet, die den doode willen vergezellen. De *bolian na mena* treedt dan op de kist toe, en spreekt de geesten of zielen toe (*moliwaa*) om hen te verzoeken van de kist af te gaan. Komt de stoet langs een zijpad, dat naar akkers voert, dan strooit men op den driesprong met curcuma (*songi*) geel gemaakte rijst, „opdat

de doode wete, dat hij rechtuit moet gaan, en niet zal afwijken op het pad naar den akker”.

Het graf wordt eerst gegraven als de stoet op de plek is aangekomen, die daarvoor bestemd is. De *bolian na mena* trekt met zijn hakmes een sneede in de aarde om aan te geven hoe groot het graf moet worden. Dan wordt het gat gegraven. Hierbij worden geen voorschriften in acht genomen. Vroeger maakte men het gat niet dieper dan tot aan het middel. Zoodra het graf gereed is, wordt de kist er met een paar rotan lijnen in neergelaten, zonder dat de voetstappen der gravers op den bodem vooraf worden uitgewischt. Niets wordt in het graf gelegd om daarop de kist te doen rusten; de rotanlijnen laat men erin liggen. Naast de kist wordt een oud kapmes gelegd, en dan wordt het gat dichtgegooid.

In den heel ouden tijd, vertelden een paar oude lieden mij, hebben we de lijken van onze dooden niet begraven. Ze werden toen 7 dagen lang in een kist in huis bewaard. In den bodem der kist werd een gat gemaakt, waarin een bamboe buis gestoken werd, waardoor het lijkvocht afliep; in het deksel was ook een gat gemaakt, opdat de zich ontwikkelende gassen konden ontsnappen; de reten tusschen kist en deksel werden met hars dichtgemaakt. Na 7 dagen werd de kist naar den doodenakker gedragen. Daar werd een stevige paal in den grond geplant, en hieraan werd de kist een eind boven den grond vastgebonden (*nikoot*). Men keek dan verder niet meer naar den doode om: de palen rotten door, en vielen om, en de kisten, waarvan het hout intusschen ook vergaan was, braken open en de inhoud werd uitgestort. Over den heelen doodenakker lagen de beenderen verspreid.

Op mijn vraag wat de reden was, dat men in deze gewoonte verandering had gebracht, antwoordde men, dat de kinderen, wanneer ze met een lijkbezorging meeliepen, en de beenderen zagen liggen, er aardigheden van zeiden en er om lachten: „Kijk, dat is mijn grootvader!” „Zie mijn tante eens lachen!” Dit spotten maakte de ouderen zóó verlegen, dat ze overeen kwamen om voortaan de lijken

der dooden te begraven. — Dit is natuurlijk de reden niet. Dat men nog van deze wijze van lijkbezorging weet, is een bewijs, dat de verandering vermoedelijk pas vier of vijf geslachten geleden heeft plaats gehad, en de meest voor de hand liggende reden daarvoor is wel, dat dit gebeurd is onder den druk van het Banggaische vorstenbestuur.

Iets dergelijks vermeldt J. N. Vosmaer van de Tolaki boven Kandari in de dertiger jaren der vorige eeuw: „Het gebruik om de lijken, na dezelve vooraf in houten kisten gelegen te hebben, in bergkloven, met de nalatenschap van de afgestorvenen bij te zetten, schijnt hoe langer hoe meer buiten gebruik te raken; grootendeels worden de lijken gekist en daarna begraven” (*Korte Beschrijving van het ZO schiereiland van Celebes*, bl. 96). Ook voor deze verandering is geen andere reden te vinden dan de invloed, die de Mohammedaansche strandbewoners op de lieden van het binnenland uitoefenden.

Wanneer de priester den begrafenisstoet begeleidt, heeft hij gezorgd een stuk van een gedoornde liaan, *ingkoa* genaamd, bij zich te hebben. Zoodra het graf dicht is, haalt hij die liaan erover. Men denkt, dat de ziel van den overledene aan de dorens van de liaan wordt vastgehaakt. Deze wordt dan in een lap wit katoen gepakt, en aan een der kinderen van den overledene te dragen gegeven. Thuis gekomen wordt de liaan op een koperen schaal (doelang) gelegd. Bij die liaan is nu voorloopig de plaats van de weduwe. In den avond van de begrafenisdag, den derden nacht dus na het overlijden, worden twee hoenders geslacht, waarvan een maaltijd wordt bereid. De *bolian na mena* spreekt dan de booze geesten toe om hen te verhinderen de ziel van den overledene kwaad te doen. Men noemt deze plechtigheid *mangkaboeasani*, welke ten doel heeft de ziel van den doode van de levenden te scheiden. Dit is *natoloe na mian mate* „de derde (nacht) van den overledene”.

Na 7 nachten, *napitoe na mian mate*, heeft weer hetzelfde plaats. Na afloop hiervan wordt de liaan in den lap katoen van de koperen schaal afgenomen en in de kleerenkist of

-mand opgeborgen, waar hij blijft tot het eigenlijk doodenfeest voor den overledene, het *batangan*, is gehouden. Het duurt soms een jaar voordat men hiertoe over kan gaan, want er is heel wat voor noodig om aan de gasten te eten te geven.

Op dit doodenfeest wordt het graf, dat men tot nu toe aan zichzelf heeft overgelaten, in orde gemaakt. De eerste dag ervan draagt den naam van *montoe kas*. Dan wordt een matje gespreid bij den wand der woning op de plek, waar te voren de *doelang* met de gedoornde liaan heeft gestaan. Deze wordt uit de kleerenkist te voorschijn gehaald, en weer op dezelfde wijze in de *doelang* gelegd. Boven de *doelang* wordt een rotan lijn gespannen, en daaraan worden allerlei kleeren en lappen katoen gehangen, waarvoor het noodige door de familieleden wordt geleend. Het „praalbed” heet *pirate'an* ¹⁾. De weduwe en een der kinderen moeten voortdurend naast de *doelang* zitten, en mogen er niet vandaan zoolang de werkzaamheden aan het graf duren, dan om aan hun behoeften te voldoen. Bij alle maaltijden wordt eerst voedsel aan de schaal, waarin de liaan ligt, gegeven. De overige lieden zitten bij den maaltijd in een lange rij bij de weduwe begonnen.

Wat de werkzaamheden aan het graf betreft, men maakt eerst de hut erboven, en dan verzamelt men de steenen, die als een muur om het graf worden opgestapeld; dit laatste heet *bawatoean* „met steenen beleggen”.

Is de muur gereed, dan worden een hoen en een hond geslacht. Met het bloed van het eerste strijkt de *bolian na mena* de steenen aan, opdat de muur niet om zal vallen. Dit met bloed bestrijken heet *mangarara'i* van *rara'* „bloed”. Het vleesch van den hond wordt klaar gemaakt, en aan degenen, die het graf maken te eten gegeven.

Is men met alles klaar, dan maakt de priester in het sterfhuis een draagmand, *basoeng*, voor den doode in orde. In die mand worden allerlei eetwaren gedaan: rijst, mais,

¹⁾ In *pirate'an* is *rate* een woord dat over een groot deel van Celebes verspreid is, en dat „doodenziel” beteekent.

keladi, oebi, pisang, enz. Is de mand vol, dan haalt de priester haar weer leeg om haar vervolgens weer in te pakken. Dit herhaalt hij zevenmaal. Tenslotte wordt ze toegedekt met een lap wit katoen. Nu draagt de weduwe de mand op den rug naar het graf; ze wordt gevolgd door alle deelnemers aan de begrafenis. Bij het graf aangekomen wordt de inhoud der mand erop gelegd en deze wordt leeg in de grafhut gehangen. Weduwe en kinderen gebruiken iets van die voedingsmiddelen. Deze plechtigheid heet *pamakonan basoeng* „het beëindigen (van alle doodenritten) met de draagmand”.

Zoolang het *batangan* nog niet is gehouden, zondert de weduwe bij elken maaltijd iets van haar eten voor den overledene af, dat zij op een bord legt, dat de plaats heeft ingenomen van de schaal met de gedoornde liaan. Bij het *pamakonan basoeng* worden op het graf gelegd: een slaapmat (*ampas*), een pottlepel (*sondok*), een aarden pot (*koeren*), en een aantal van kokosblad gevlochten pakjes met rijst (*katoepat*), waarvan vele niet gevuld zijn. Bij den dakrand van de hut wordt een franje van katoen, *palangas* geheeten, om het graf heen opgehangen. Aan de eene zijde van het graf is in die franje een gat gemaakt, waarin 7 inheemsche sigaretten zijn gestoken. Ten slotte wordt een staak bij het graf in den grond geplant, waaraan een vlag wappert.

In den zeer vroegen morgen van den dag, die volgt op dien van het *pamakonan basoeng*, gaat de *bolian na mena* de liaan wegwerpen; dit heet *mamantas kololon* „het koord doorsnijden”, waardoor alle gemeenschap tusschen den doode en de levenden wordt verbroken. Bij alle gelegenheden is het de *bolian na mena* die de geesten (*mena*) toespreekt om ze ervan terug te houden de ziel van den doode kwaad te doen. Hij regelt alle werkzaamheden bij de doodenfeesten. Alleen met het afleggen en het kisten van het lijk bemoeit hij zich niet. Men heeft geen geringschatting voor hem of afschuw. Het loon dat hij voor zijn bemoeienissen ontvangt is: 4 borden en 4 vadem inferieur katoen (*balasoe*), en bij alle plechtigheden krijgt hij volop te eten. Dit loon wordt hem uitbetaald na het *pamakonan basoeng*.

Wanneer iemand in den vreemde stierf en begraven werd, maakten de naaste familieleden, wanneer zij van het sterfgeval kennis hadden gekregen, een pop van pisangstam, waaraan hoofd, armen en beenen werden gesneden. Dit beeldje, dat den naam draagt van *bongkot*, werd aangekleed, in een lap katoen gewikkeld, en dan zonder kleeren begraven. Op dit grafje werd dadelijk een hut gebouwd, en een muurtje van steenen opgericht, juist zooals men gewend was te doen bij een lijk. In den derden en den zevenden nacht, nadat het popje begraven was, werd de doode herdacht, en daarmee was de zaak afgedaan.

We hebben nu nog na te gaan, wat de bewoner van Balantak omtrent het voortleven van de ziel gelooft. De ziel van den levenden mensch heet *santoeoe*. Zoolang ondersteld wordt, dat de ziel van den overledene nog niet naar het doodenrijk Oentoean „het begin” „waar hij vandaan is gekomen”, is gegaan, spreekt men ook van deze nog als *santoeoe*. Men doet in deze periode, alsof de doode nog bij de levenden aanwezig is, men praat met hem, men verzorgt hem.

Na het *pamakonan basoeng*, zegt men, neemt de doode een mand met eetwaren, die de *bolian na mena* voor hem gereedgemaakt heeft, op den rug, en begeeft zich op weg naar Oentoean. Daarna spreekt men niet meer van *santoeoe*, maar is de doode *temboenoeat* geworden ¹⁾. Op dien tocht overkomen hem eenige wederwaardigheden: hij ontmoet er een bok, die hem stooten wil, vechtende varkens, honden en handen, die hem alle den doorgang betwisten. Maar al deze dieren stelt de doode tevreden door hun iets uit zijn mand te geven; dan laten ze den weg vrij. Tenslotte bereikt hij een punt, waar vele wegen samenkomen. Daarbij zit een wachter. De doode vraagt hem te zeggen, welk van al die paden hij heeft te volgen, maar de wachter geeft hem geen antwoord. Dan biedt de doode hem wat sirih-pinang uit zijn mand aan, en dadelijk vertelt de toegesprokene hem

¹⁾ Ook bij het Saloean-volk ten Noorden van Balantak heet de ziel van levenden *santoeoe*, de „doodenziel” *teminoeat*.

welken weg hij heeft te volgen om in de doodenstad te komen. Dit herhaalt zich enkele malen, totdat hij de huizen ziet, waar zijne voorouders wonen.

Dicht bij de doodenstad echter ligt een brug over een diepen afgrond. De beide einden dezer brug worden door een wezen vastgehouden. Gaat een doode over de brug, die veel kwaad gedaan heeft, d.i. die gestolen, bloedschande en overspel gepleegd heeft, dan doen die twee wezens de brug kantelen en de afgestorvene valt in de pan met kokend water daaronder. Die pan heet *oekoeman* „bestraf-fing” (uit het Maleisch *hoekoem*); de brug heet *tetaan nggoling-nggoling* „wentelende brug”. Is de doode den afgrond gelukkig voorbij gekomen, dan komt hij in Oentoean, het Zielenland.

Hier is het leven juist als op de aarde. Men vertelt, dat de Doodenstad hoog gelegen is, en als bewijs daarvoor haalt men aan, dat velen, die op het punt staan te sterven, het zweet uitbreekt, en hijgen. Dit kan wel niet anders zijn, dan omdat ze een hoogen berg te beklimmen hebben.

De doodenziel *temboenoeat*, manifesteert zich heel zelden in een priester en als dit gebeurt is het niet om den mensch eenige hulp te verleenen in ziekte of nood. Het zijn uitsluitend zielen, die zich bezwaard voelen over het een of ander, dat niet naar hun zin is. Gewoonlijk zijn het zielen van moeders, die ongelukkig zijn, omdat haar achtergelaten kinderen niet goed behandeld worden. Ze dreigen soms haar kinderen mee te nemen naar Oentoean, en dan moet men een hoen slachten om haar te verzoenen, en haar te bewegen om van haar voornemen af te zien.
